

EEN ANDERE LANDBOUW IS ONONTKOOMBAAR

Interview met JELLEKE DE NOOY VAN TOL naar aanleiding van haar boek *HEEL DE WERELD, op weg naar agro-ecologische landbouw en genoeg goed voedsel voor iedereen*.*

Vanwaar de titel van uw boek 'Heel de wereld'?

Toen ik met het boek begon, had ik als titel 'Heel de Aarde' op het oog. De gedachte was: het gaat om het helen van de aarde, want in mijn boek laat ik allemaal voorbeelden zien van mensen die met hun vorm van landbouw de aarde weer heel maken. Ik heb ook altijd al iets gehad met Moeder Aarde. In mij studententijd en toen ik in Hawaï was, De oorspronkelijke bevolking daar is écht met de aarde verbonden, dat is bijna voelbaar. Dat sterkte me in mijn overtuiging dat het dus echt kan. Mijn kritische meelezer zei op een gegeven moment: je hebt het maar steeds over die aarde, maar we doen het toch juist ook voor onszelf? Voor ons voortbestaan, voor de samenlevingen op deze wereld! Toen kwam de huidige titel bovendrijven. Het gaat inderdaad om de wereld als geheel en alle samenlevingen die met elkaar op deze aardbol willen leven; het liefst zo vredevol mogelijk. Dan komt het er wel op aan dat de planeet gezond is, met genoeg schoon water en gezond voedsel voor iedereen. Het boek gaat dus over de wereld als een geheel en de heling van de wereld.

In uw boek pleit u voor een omslag naar agro-ecologische landbouwpraktijken. Agro-ecologische landbouw: wat is dat eigenlijk?

Agro-ecologie is in Nederland, in tegenstelling tot de rest van de wereld, een nog vrij onbekend begrip. Vroeger gebruikte men in Nederland wel al begrippen als 'alternatieve landbouw' en 'ecologische landbouw'. Ook het begrip 'kringlooplandbouw' wordt nu vaker gebruikt. Bij agro-ecologische landbouw gaat het om een systeemgerichte benadering van de landbouw. Een benadering waarbij de landbouw niet 'op zich' maar 'in relatie' wordt gezien. In relatie tot de bodem, de planten en de dieren en de mest die de bodem voedt of juist verslechtert. In relatie ook tot de omgeving. De inrichting bijvoorbeeld van de landbouw, zodanig dat de biodiversiteit er niet onder lijdt; dat er een duurzame balans is met het milieu, het drinkwater en de beschikbare energie. Sinds een jaar of vijf worden in de agro-ecologie ook de sociale, de culturele en de economische dimensie meegenomen. Het gaat dan in feite om integrale, duurzame, regionale gebiedsontwikkeling, waarbij de ecologische kringlopen hersteld worden en de samenleving in de regio in haar eigen

voedsel kan voorzien.

Waarom is die omslag naar agro-ecologische landbouwpraktijken zo belangrijk?

Deze omslag is in feite onontkoombaar. Het kan niet doorgaan zoals we nu bezig zijn. Het moet echt anders. En dat is lastig, want invloedrijke mensen als Rudy Rabbinge en Louise Fresco betogen toch dat de wereld gered moet worden met grootschalige industriële landbouw en genetisch gemanipuleerd voedsel. Maar als er gekeken wordt naar de samenhangende systemen van bodem, water, landbouw en voedselproductie, dan is duidelijk dat de grootschalige industriële landbouw veel schade aanricht. Voedsel met te weinig voedingswaarde, mineralen die in het voedsel ontbreken, bodemdegradatie, antibiotica in ons vlees, pesticiden op onze groenten en in ons water en noem maar op. Om te beginnen treedt die schade misschien niet zo zeer hier op maar vooral elders in de wereld; waarbij ook de sociale gevolgen vaak desastreus zijn. Er is bijvoorbeeld vaak sprake van landroof. Boeren elders verdienen vaak te weinig om in hun eigen voedsel te voorzien. We hebben te maken met de negatieve effecten op ons en vooral hun milieu, bodems vooral, ons drinkwater, de enorme CO₂ uitstoot, en op onze oceanen; dode zeeën, koralen die afsterven, de terugloop van het vissenbestand.

Een andere landbouw is echt onontkoombaar, die manifesteert zich al. Dat wil ik juist laten zien met mijn boek: overal op de wereld zijn mensen en organisaties al bezig het anders te doen, integraler. Het zou dom zijn dat te negeren, want het is wel de kant die het uitgaat. Waar ik dan ook toe oproep, is: kijk om je heen, kijk naar al die mooie initiatieven die er al zijn. Die zijn niet meer te remmen.

De verandering waar het hier om gaat, wordt aangedreven door een grote bewustzijnsontwikkeling in de samenleving, wereldwijd. Spiral Dynamics laat op een aardige manier zien hoe, in een soort van spiraalbeweging, samenlevingen telkens naar een ander niveau van bewustzijn gaan. In de afgelopen eeuw was onze oriëntatie vooral strategisch-materialistisch: met projectmatig werken, zaken top-down benaderen, een focus op efficiëntie en productie, geld verdienen en individualisme. Nu komen we in een fase waarin we

Foto's: CAN

meer systeemgericht naar zaken gaan kijken, meer de verbindingen zien, netwerken, samenwerken, ontdekken dat alles met elkaar samenhangt. Deze spiraal van bewustwording geldt niet alleen voor individuen, maar ook voor landen. Ieder mens wordt geboren met een soort van ontwikkelingsweg. Ook een land heeft iets te leren. Ik denk dat dit ook voor Nederland geldt. Hoe gaan we bijvoorbeeld de hobbels en kuilen van onze manier van omgaan met de landbouw echt aanpakken? In ieder geval niet door in de loopgraven te blijven en op elkaar te schieten. Dat is wat er in feite nu gebeurt. Hoe vaak wordt er niet gezegd dat ecologische landbouw elitair zou zijn, te duur voor de armen in de wereld, en niet genoeg opbrengsten zou genereren om een groeiende wereldbevolking te kunnen voeden? Waarom niet toegeven dat we fouten maken en leren van deze fouten? De industriële landbouw heeft er veel belang bij de zaken te houden zoals ze zijn. Maar daar komen we niet verder mee. Om hier te produceren en geld te verdienen, haalt de agro-business grote hoeveelheden voedsel en veevoer uit verre landen hiernaartoe. Met als gevolg dat er in die landen minder water, meer vervuiling en minder grond voor lokaal voedsel beschikbaar is. Neem landen waar honger is. In Afrika, Zuid-Amerika en China kan de voedselproductie nog worden verdriedubbeld: op een agro-ecologische manier die rekening houdt met de situatie ter plaatse en waarbij er weinig water wordt gebruikt. De vraag is vooral hoe we de mensen daar kunnen helpen om zover te komen. Dat is een hele andere manier van kijken en benaderen. Mensen daar hoeven niet per se gevoed te worden door de Campina's en Unilevers van hier. Die moeten aan hun eigen voedsel kunnen komen door de eigen grond goed te gebruiken.

In welk opzicht is er, als het gaat over voedsel en landbouw, sprake van niet-duurzaamheid? En hoe ernstig is dit?

Het niet-duurzame zit hem wat mij betreft vooral in de manier waarop wij met de bodem omgaan. En wel op twee manieren: door veel ploegen en het gebruik van veel kunstmest zonder toevoeging van andere nutriënten (*voedingsstoffen*; red.) gaan bodems in kwaliteit achteruit en dood. Op een gegeven moment zit er geen leven meer in, afgezien van een dun top-laagje waar je dan allerlei nutriënten aan toe moet

voegen om nog een plant te kunnen laten groeien. Op die grond kun je dus nog wel telen, maar het is niet meer een levende bodem die alles in zich heeft om planten op een natuurlijke manier te laten groeien. Die planten hebben geen weerstand meer tegen ziektes en plagen en dus wordt er weer meer gespoten. En ze hebben geen voedingswaarde meer, waardoor wij gebreksziekten en allergieën krijgen. 'Dode bodems' zijn daarom een groot probleem. In Nederland hoor ik wel van boeren die klagen dat de oogst terugloopt, dat er plassen water op de grond blijven staan, dat er meer onkruid groeit en ze meer moeten spuiten: een indicatie dat het niet zo goed gaat met de grond. Ook de erosie van gronden (*erosie is het proces van slijtage van de toplaag, waardoor de bodem gevoeliger wordt voor o.a. verstuiwing*; red.) is problematisch. Volgens de FAO, de voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties, is 70% van alle bodems in de wereld geërodeerd. Dat komt omdat men land braak laat liggen. Of omdat er teveel bossen worden gekapt. Of door het verkeerd ploegen op hellingen waardoor het water afloopt en vruchtbare grond met zich meeneemt. De FAO heeft inmiddels besloten de bodem tot jaarthema te nemen. Dat zegt wel wat over de gesteldheid van onze gronden.

In mijn boek geef ik het voorbeeld van Kansas (VS). Daar wordt op enorme vlaktes graan geproduceerd. Het zijn allemaal mono-teelten (*op hetzelfde stuk grond steeds hetzelfde gewas*; red.). Er wordt graan gezaaid, het groeit en wordt geoogst in de zomermaanden. De rest van het jaar (negen maanden) ligt de grond braak. En wat zien we? De grond stuift weg en het water, dat door de regen op de bodem terecht komt, neemt alles wat er nog aan mineralen in zit mee. In die bodems blijft niets meer over. Alle kunstmest en fosfaat spoelt uit en komt via sloten en rivieren terecht in de oceaan. Zo ontstaan daar grote gifplekken van klonterende humusdeeltjes, fosfaat en stikstof. Wat er dan weer voor zorgt dat er te weinig zuurstof in het water is en vissen er niet meer in kunnen leven.

En hoe zit het met grootschaligheid in de landbouw en produceren voor de export?

Zelf vind ik het voorbeeld dat Jan Douwe van der Ploeg geeft in 'De Voedselparadox' erg illustratief. Het laat zien hoe een redelijk welvarende plaatselijke

bevolking in Peru ten onder dreigt te gaan doordat een groot (Westers) bedrijf - voor de export naar Europa - asperges gaat telen in een van de droogste gebieden. Hiervoor is veel water nodig, dat wordt afgetakt van de nabijgelegen rivier, waardoor er voor de lokale bevolking nauwelijks genoeg overblijft om hun eigen voedsel te telen. Na verloop van zo'n tien jaar is die grond helemaal uitgeput en gaat het bedrijf verder op een andere plek. Dat is sociaal gezien zó onrechtvaardig! Dat kan gewoon niet. Dat is maar één voorbeeld. Wat te denken van al die oerwouden en tegenwoordig ook savannes, die gekapt worden voor soja of palmolie voor het veevoeder hier of voor de benzine voor onze auto's. Met de natuur verdwijnt daarmee ook de mogelijkheid om koolstof op te slaan. Terwijl we die koolstofopslag juist zo nodig hebben om er voor te zorgen dat de klimaatverandering niet zo hard gaat. Het is gewoon een ramp! Of neem de genetisch gemodificeerde planten die resistent zijn gemaakt tegen glyfosaat, een onkruidverdelger, beter bekend als Roundup. Op zich hoeven gentechnische planten misschien niet eens zo'n probleem te zijn. Maar de glyfosaat die er gespoten wordt om het gras en onkruid te doden dat tussen de planten groeit, dat is zo giftig. Het vergiftigt het water en de mensen en dieren die in de buurt wonen van waar er wordt gespoten. Dat is zeer ernstig; er zijn nu al regelmatig meldingen van doodgeboren en mismaakte dieren .

Wat is de invloed van de industriële landbouw op de biodiversiteit?

We zien dat er nog maar een zeer beperkt aantal soorten gewassen geteeld wordt, die steeds grotere oppervlakten land in beslag nemen. De variatie aan soorten wordt steeds minder, de biodiversiteit in de bodem en de landbouwpercelen loopt schrikbarend terug. Daardoor sterven ook weer vogels uit. Alleen lokale boeren maken nog gebruik van een variëteit aan gewassen. Al komt er gelukkig een tegenbeweging op gang. Denk maar aan de teelt van 'vergeten groenten' en beurzen waar men zaden ruilt. En niet te vergeten de protestmarsen tegen Monsanto en andere bedrijven die patenten claimen op natuurlijke zaden, waardoor kleine boeren niet eens hun eigen geoogste zaden mogen gebruiken zonder boetes te betalen.

Hoe kan de bodem op een duurzame manier worden verbeterd?

Humus en koolstof: vooral daar gaat het om. Zorgen dat er steeds genoeg voedende humus in de bodem aanwezig is. Dat houdt de bodem levend. En zorgen dat koolstof in de bodem wordt vastgelegd. Dat is goed voor de plantengroei en ook goed voor het klimaat. Immers: door koolstof vast te leggen komt er minder CO₂ in de lucht. Ik noem dat sturen op koolstof. We zouden geen kunstmest moeten gebruiken. Of, als we dat toch doen, dan in combinatie met voldoende mineralen. Fosfaat is ook een probleem. Dat zit in kunstmest en de voorraden worden steeds schaarser. Een voorbeeld van fosfaatmisbruik: Brazilië moet fosfaat kopen in Marokko, dat het als kunstmest toedient aan de soja teelten. Die soja komt naar Europa, China en Noord Amerika als veevoer, de koeien en varkens en kippen poepen de fosfaat

weer uit, die komt in het grond- en oppervlakte water terecht en wij laten het in zee stromen. Geen duurzame kringloop! Inmiddels blijkt er een veel betere en goedkopere bemesting mogelijk door een combinatie van gesteentemeel, koeienmest en bokashi (*door bacteriën verteerd groenafval*; red.). Dit wordt overigens nog niet aangemoedigd. Omdat de kunstmestindustrie daar geen belang bij heeft.

Het beeld bij de gemiddelde boer en burger is toch dat kunstmest het ei van Columbus is. Is dat dan niet zo?

Dat beeld is er inderdaad. Iemand als Justus von Liebig, de uitvinder van de kunstmest, zag het ongebreidelde strooien van kunstmest halverwege de 19e eeuw toch zelf al als een groot gevaar voor een gezond bodemleven en een verantwoord agrarisch product. Echter: de belangen van kunstmestproducenten en grote agrarische bedrijven wogen ook toen al zwaarder dan de zorg voor een gezonde bodem en een verantwoorde productie. Ook Sicco Mansholt (*de geestelijk vader van het na-oorlogse Nederlandse landbouwbeleid en groot voorstander van een gemeenschappelijk, Europees landbouwbeleid*; red.) heeft, nadat hij na de tweede wereldoorlog een groot pleidooi hield voor industriële landbouw, op latere leeftijd een andere manier van landbouw bepleit. Maar daar werd niet naar geluisterd. Het waren en zijn toch de belangen van de industrie die doorslaggevend zijn, denk ik.

In uw boek citeert u een boer, Lodewijk Pool, die aangeeft: "In de maatschappelijke discussie in Nederland wordt nu nog consequent voorbij gegaan aan de invloed van slechtere voeding op de continu stijgende ziektekosten". In hoeverre hangt slechtere voeding samen met de (producten van de) landbouw, zoals we die nu kennen?

Waar Lodewijk Pool op doelt is de eenzijdigheid van de industriële landbouw met zijn mono-culturen. Door deze eenzijdigheid ontbreken er wezenlijke mineralen en sporenelementen in ons voedsel. Die zijn wél nodig om genoeg weerstand te kunnen opbouwen en gezond en in conditie te blijven. Onderzoeken in met name de VS hebben aangetoond dat een gebrek aan volwaardig voedsel waarschijnlijk de oorzaak is van welvaartsziektes als ADHD, alzheimer en obesitas. Dan zijn er nog onze verslechterende eetgewoonten. We kopen voedsel omdat het goedkoop is of bewerkt, zodat het gemakkelijk is klaar te maken. We eten te veel vlees. Feit is: als je alleen maar fastfood eet, of kant en klaarproducten voor in de magnetron, dan krijg je gewoon te weinig voedingsstoffen binnen. Met als gevolg allerlei 'welvaartsziekten'. Hierdoor, zegt Lodewijk Pool, stijgen de kosten in de zorg. Kosten die bespaard kunnen worden als iedereen gezond - en dus voedzaam - eet.

Wat voor impact heeft onze landbouw op de zuidelijke landen?

Aan de hand van allerlei voorbeelden beschrijf ik in mijn boek hoe door onze industriële landbouw allerlei systemen uit de bocht vliegen. Bodems die eroderen, monoculturen die de gezondheid van mensen ondermijnen, groepen mensen die van hun land verdreven

worden en hun eigen voedsel niet meer kunnen verbouwen. We hebben een nieuw kolonialisme ontwikkeld, waarbij we voor ons voedsel hiér de grondstoffen dáár weghalen. Ten koste van de mensen daar en hun levensonderhoud. Terwijl: wat mensen écht willen, is toch een wereld waarin er voor iedereen genoeg voedsel is.

In uw boek geeft u aan, dat de verbinding en terugkoppeling tussen producenten en consumenten zoek is. Hoe kan die worden hersteld?

Verbinding mag er weer komen op al die plekken waar die nu zoekgeraakt is. Als kinderen denken dat melk uit een pak van de supermarkt komt in plaats van uit een koe, dan begint het daar al: bij de ouders en op de scholen. Wat ik zelf een mooi voorbeeld vind, is de LAZUUR Food Community: een gemeenschap in Wageningen van geëngageerde producenten, winkeliers en consumenten, die kiest voor meerschalligheid in plaats van grootschaligheid, voor bottum-up in plaats van top down, voor het lokale, maar dan in verbondenheid met de wereld als één geheel. Door deze samenwerking raken producenten, winkeliers en consumenten weer meer op elkaar betrokken en neigen ertoe om meer verantwoordelijkheid jegens elkaar te nemen. Die verbinding herstellen is een moeizaam proces. Maar tegelijkertijd zien we dat steeds meer mensen bewuster omgaan met voedsel. Mensen, die willen weten waar hun voedsel vandaan komt en of het op een goede manier geproduceerd is. Die met elkaar het belang onderkennen van een goede productie en de beschikbaarheid van lekker, puur, eerlijk en lokaal geproduceerd voedsel.

In de Nederlandse supermarkten is er een overdaad aan goedkoop voedsel. Waarom zouden mensen het dan anders willen?

Ik zie en lees dat mensen zich bewuster beginnen te worden van het belang van goed, gezond voedsel en de herkomst daarvan. Soms omdat ze kleine kinderen hebben en daardoor wat meer over gezond voedsel gaan lezen. Soms omdat ze last hebben van obesitas, of omdat iemand in hun omgeving kanker of een

andere ziekte heeft en goed voedsel toch veel daarvan kan helpen voorkomen. Soms omdat ze lezen over de neven-effecten van de huidige landbouw elders in de wereld. Er zijn nu veel meer tijdschriften die aandacht besteden aan voedsel. Er is ook een groeiende groep mensen die bewuster koopt. Supermarkten springen daar op in; door een groter aanbod aan biologische producten en een eigen gezond keurmerk. Er is natuurlijk nog altijd een groep mensen die het niet breed hebben en voor de laagste prijs gaan. Dat mag je ze niet kwalijk nemen. Maar zelfs die mensen zouden die ene keer dat ze vlees kopen kunnen kiezen voor goed vlees uit de eigen regio.

Ook de overheid heeft een rol in het geheel. Er zijn allerlei mogelijkheden om mensen te verleiden om anders in te kopen en een gezonder eetpatroon te stimuleren. Een campagne bijvoorbeeld om maar drie keer in de week vlees te eten. Of meer belasting heffen op vlees, zodat het niet meer zo goedkoop is. Of minder BTW heffen op biologische producten. De overheid kan veel doen. Het veronderstelt wel dat ook de mensen die bij de overheid werken een omslag maken en dat gebeurt natuurlijk ook al hier en daar. De mensen die aan mindfulness doen, werken ook daar.

Volgens u zitten we al in een transitie of transformatie naar een agro-ecologische landbouw. Wat heeft u tot deze overtuiging gebracht?

Ik baseer dat op al die voorbeelden van mensen die al in die transitie zitten. Dat zijn niet alleen individuele boeren, maar ook organisaties en groepen op allerlei plekken in de wereld, misschien juist nog meer in het buitenland dan in Nederland. Dat is ook de reden dat ik dit boek heb geschreven. Ik wil graag zichtbaar maken dat de transitie naar een andere landbouw al aan het gebeuren is. Er komen steeds meer boeken uit over een andere landbouw. Bijvoorbeeld over permacultuur (*een agro-cultureel project dat zo is ontworpen dat het zich, net als een ecosysteem, zelf in stand houdt*; red.) of over hoe boeren op een meer inclusieve manier kunnen gaan boeren waarbij natuurlijke kringlopen worden hersteld. Ik denk aan het boek 'Restoration Agriculture' dat echt voor boeren is geschreven. Deze

beweging is onmiskenbaar aan het groeien, zodanig dat ze niet meer te stoppen valt!

In uw boek geeft u veel praktijkvoorbeelden van wat u noemt 'Het Nieuwe Normaal'. Wat bedoelt u met 'Het Nieuwe Normaal'?

Het begrip 'het Nieuwe Normaal' komt uit het boek 'De duurzaamheidsrevolutie' van Herman Verhagen. Met allerlei voorbeelden toont Verhagen aan dat steeds meer mensen en organisaties in de wereld duurzamer gaan werken. Het gebeurt dus al. Al is die transitie lastig, we zijn op weg, zegt hij, naar het Nieuwe Normaal. Wat hij daarmee bedoelt, is dat we nu nog, in ons leven, ons werk en educatie, en ons consumeren, een onderscheid maken tussen wat 'normaal' is en wat duurzaam. Duurzaam is nu nog bijzonder. Je moet er nog je best voor doen. Maar over tien jaar is duurzaam de norm en het nieuwe normaal. En dan in de uitgebreide zin van het woord; niet alleen dus bij de landbouw, maar ook het vervoer en de manier van produceren en consumeren, etc. Over tien jaar is duurzaam dus vanzelfsprekend en het nieuwe normaal!

Welke voorbeelden hebben u het meest geïnspireerd?

Daar hoort in elk geval het voorbeeld bij van een boer en zijn vrouw die van rauwe melk kaas maken en met vallen en opstaan de natuurlijke kringloop in

hun bedrijf herstellen. Daar is een film over gemaakt: 'Dansen met gehoornde dames'. Ik heb het idee dat deze boeren met hun koeien omgaan en ermee 'bewegen' alsof het partners zijn. De film onderstreept daarmee hoe de samenleving van een heersende 'houding ten opzichte van de natuur' op weg is naar een soort van partnerschap mét de natuur. Die boeren: die zijn al zover, in woord en daad. Heel inspirerend! Dat vind ik ook van het Farmer Managed Natural Regeneration (FMNR) project in Niger (Afrika) om de woestijn weer te vergroenen. Een van de meest succesvolle gebiedsherstelprojecten ter wereld. Drie miljoen hectaren verdroogd Sahelgebied zijn inmiddels al opnieuw groen gemaakt. Ik heb in dat gebied gewoond en weet dus hoe het er vroeger uitzag en hoe lastig deze verandering is. Het doorzettingsvermogen dat mensen hier ten toon spreiden dwingt respect af. Al zo'n twintig jaar zijn ze bezig en ondanks politieke tegenwerking en weinig geld is het ze tóch gelukt. Dat mensen een droom hebben en zoveel doorzettingsvermogen dat ze het ondanks alle tegenslagen toch maar voor elkaar krijgen om hun droom te verwezenlijken. Dat inspireert me!

John Habets & Henk Gloudemans

* HEEL DE WERELD op weg naar agro-ecologische landbouw en genoeg goed voedsel voor iedereen.

Jelleke de Nooy van Tol
ISBN 9789062245284

DANSEN MET GEHOORNDE DAMES

Wat gebeurt er als je stopt met antibiotica? Als je zelfs de koeien helemaal niet meer vaccineert? En wat gebeurt er als je van rauwe melk kaas maakt zoals vrijwel nergens in Nederland meer voorkomt?

Jan Dirk en Irene van de Voort vroegen zich dat als boerenstel ook af want ze geloven niet meer zo in technologische oplossingen. Als ze in 2004 stoppen met antibiotica wordt pas echt duidelijk hoe slecht de koeien er voor staan. Het wordt het begin van een lange zoektocht op weg naar een oorspronkelijke kringloop. Nieuwe vragen komen bovendrijven als: hoe krijg je de grond, het gras en de koe weer gezond. Bij het zoeken naar antwoorden hanteren ze de stelregel dat alles in de natuur zit en daar dus ook de oplossingen gevonden moeten worden. Met experimenteren, verloren kennis ophalen, met innoveren, maar vooral met vallen en opstaan, weten ze de kringloop te herstellen.

De koeien krijgen geen inentingen meer, maar wel hun hoorns terug. De melk verandert, de kaas verandert en de mensen veranderen. Het resultaat is een uniek antibioticavrij-bedrijf waar gezonde koeien leven zonder inentingen, in een ecologisch evenwicht, met weiland waar de wetenschap versteld van staat en waar een kaas gemaakt wordt die bij de beste restaurants als delicatessie op het menu staat.

"Dansen met Gehoornde Dames" is een indringend portret van een boerenstel dat het verschil maakt in een wereld die overgenomen is door geld, regels en procedures.

Een film van Onno Gerritse
www.dansenmetgehoorndedames.nl